

Exerciții, tentative, interpretări demistificatoare

DESTINUL MITURILOR ISTORICE CONTEMPORANE ALE ROMÂNILOR. AU ELE UN VIITOR ?

Mihai-Răzvan Ungureanu

*“Istoria este asemenea unei fețițe care se împodobeste
pentru a face oamenii să coboare în fantezie”*

Hu Shi

Nu există inventare ale miturilor istorice românești distincte de cele aflate în manualele pe care elevii români le studiază în școală. O atare absență afectează considerabil credibilitatea istoriografiei românești. Descrierea și analiza miturilor istorice - indiferent de faptul că ele sînt unanim recunoscute sau se reduc la simple locuri comune - implică un anumit grad de conștientizare a ceea ce ar putea constitui sensul ultim al istoriei naționale. Despărțirea de explicațiile absurde ale fenomenelor istorice, de mistificările necizelate și de exagerările grosiere, despărțire produsă în urma schimbării radicale în natura sistemului politic din România în 1989, ar trebui, inerent, să lase locul unei discuții oneste, netendențioase și degrevate de complexe asupra miturilor istorice. Din păcate, nimic de felul acestea nu s-a produs pînă acum. Mai sînt de căutat răspunsuri la întrebări fundamentale, mai sînt de așteptat corecții importante la perspectivele eronate asupra trecutului istoric al României. Pentru moment, eu unul nu pot oferi un răspuns satisfăcător controversei încă aflate pe rol dacă istoriografia românească s-a eliberat ori nu de povara miturilor - cel puțin identificîndu-le, admițîndu-le existența și acțiunea manifestă, încercînd apoi să le izoleze prin “confesiuni” și “căință”. Și spunînd aceasta, implic și faptul că miturile istorice au în comun nu numai un trecut, ci și un prezent. Cum altfel s-ar putea

demonstra structura lor perenă, decît prin recursul la explicația istorică - utilizată în zilele noastre ca argument forte în disputele politice ?

Miturile istorice au un rol foarte bine conturat în istoriografie, în sensul că remodelează istoria, schițînd imaginea unui trecut confortabil și suportabil, lipsit de orice vină sau remușcare. Și tot miturile sînt acelea care reconciliază o națiune cu propriile sale greșeli și cu conștiința de sine¹. Cel care atrage atenția asupra lor - deoarece, în ultimă instanță miturile voalează adevărul, deghizîndu-l recurge, de fapt, la un exercițiu de sinceritate. Unul dintre filosofii români contemporani, Andrei Pleșu, a calificat un asemenea demers drept "*o chestiune de maturitate națională*", care ar putea eventual contribui la transformarea culturii românești într-o "*cultură a adevărului*"², punctînd astfel relația dintre conștiința națională (ca specie a identității colective) și înțelegerea istoriei. În momentul de "*maturitate*" a conștiinței naționale, națiunea își va accepta propria istorie așa cum acesta este de fapt. Și atunci miturile istorice se spulberă dintr-o dată. Greu de realizat un asemenea demers, însă, iar dificultatea sa rezidă mai cu seamă într-o alură iconoclastă: în cele din urmă prăbușește statui ori distruge mentalități și credințe bine înrădăcinate. Și duce la relativism istoric: dacă nu există interpretări sigure, ce ar trebui, în consecință să credem despre trecut, ce trebuie considerat important și ce nu ? Așadar, presupusa ordine deterministă a evenimentelor trecute pare a se dizolva într-o mare de incertitudini.

Pentru a defini miturile istorice am ales abordarea strălucită a lui William McNeill, așa cum se desprinde dintr-o carte publicată în 1986³. În sensul lor arhaic, "miturile" sînt povești - specie a narațiunii - care conferă semnificație și valoare morală vieții, pe plan individual sau social. Ele structurează existența, în conformitate cu un set de explicații oferite unei game large de fenomene naturale și sociale. Miturile încifrează credințe și furnizează prototipuri pentru comportamentul social și individual. Cultura politică nu poate funcționa în absența lor. Însoțind istoria, strîns legate de trecut și de prezent în aceeași măsură, ele reprezintă de asemenea "*un instrument util orientării grupurilor omenești, în contactele interpersonale și în raporturile lor cu mediul înconjurător*". Cum acest tip de mituri este de obicei transpus într-o narațiune, ele se transformă în "mitistorii" - constructe transistorice care atribuie identitate colectivă, viziune și coerență unui grup de oameni și idealurilor lor comun

împărtașite. Miturile greco-romane, *Cîntecul Nibelungilor* intră, ambele, în această categorie.

Mai există un set de explicații asupra trecutului, redate sub formă narativă și cu care se confruntă istoricii: *“pretinsele generalizări empirice care fie n-au fost, fie nu pot fi susținute de evidență”*. Miturile istorice reprezintă încercări de a recrea trecutul *“așa cum îl vrem noi să fie”*, spre deosebire de lectura rankeană a trecutului (*“wie es eigentlich gewesen [ist]”*). Astfel, produse specifice ale imaginației substituie trecutul (*“închipuiri”* - cum le numește autorul), teoriile iau locul explicațiilor, presupunerile devin evidențe și înlocuiesc logica. Deoarece sînt încercări deliberate de a amăgi indiferent cum, miturile istorice rezultă din *“eforturile de a oferi un suport faptic teoriilor metaistorice sub masca explicațiilor pentru teoriile istorice”* sau dintr-o gîndire istorică mult prea liberă, nefondată, eronată. Miturile istorice sînt, aici, legate de modelele de înțelegere distorsionată a istoriei: *“căutarea modelului și identificarea acestuia sînt inerente demersului istoriografic”*.

Realitatea istorică este întotdeauna opusă miturilor istorice. Cea dintîi propune o analiză susținînd cu exemple concrete generalizările empirice și evită să-și camufleze ipotezele metafizice în teoreme factuale, aderînd la canalele argumentației logice în istorie.

Miturile istorice românești impresionează prin număr și prin calitatea structurii narrative. Istoria românilor poate foarte ușor să inducă în eroare pe cineva care s-a hrănit doar cu mituri, nu și cu fapte reale. O trecere în revistă a miturilor istorice contemporane va oferi o privire introspectivă asupra predispoziției extrem de istorice, complicate, chiar dacă delicate, a culturii române moderne. Aproape toate miturile care se pot regăsi răsfoind un manual de liceu sînt relativ noi: datează de la jumătatea secolului al XIX-lea și întrupează acea viziune asupra trecutului pe care revoluționarii de la 1848 o legau de idealurile lor politice. Majoritatea dintre ele au trecut chiar prin încredințarea comunistă, fără să fie măcar modificate, ci au fost reconvertite pentru a susține o ideologie totalitară, jucînd, în definitiv, rolul de argumente *“sănătoase”* în angajamentele politice ale regimului.

Cele mai interesante și mai creditabile studii asupra acestui subiect nu au însă autori români, adică nu aparțin unor istorici români, ci unora anglo-saxoni și germani. Și n-ar trebui să fie perceput ca un paradox faptul că e mai probabil să realizezi o cercetare limpede, imparțială a

locurilor comune și a miturilor istorice atunci când te-ai născut și aparții unui spațiu și unei tradiții culturale diferite de cele românești. Ar trebui să acceptăm faptul că distanța culturală și geografică alimentează obiectivitatea demersurilor.

Klaus P. Beer⁴ și Manfred Stoy⁵, de exemplu, au arătat interes relației existente între istoriografia contemporană și angajamentul ideologic în ultimii 50 de ani. Stephen Fisher-Galați⁶ și Paul Michelson⁷ au reacționat prompt în fața răspîndirii naționale a miturilor istorice în anii '80, încercînd să le detecteze originile ideologice și eventualele consecințe.

În decembrie 1979, la New York, Stephen Fischer-Galați a susținut o prelegere asupra *Miturilor în istoria românilor* la sesiunea comună a Asociației americane de istorie și a asociației Americane pentru Studiul Istoriei Ungariei. *Miturile funcționale în Europa de Est* au constituit subiectul general în jurul căruia a dizertat istoricul, indicînd existența și rolul ideologic pe care le-au avut miturile legitimității sub supravegherea strictă a specialiștilor aparatului comunist. Cu toate acestea, nici unul dintre mituri n-a fost inventat de către comuniști, ci își avea fiecare propria sa istorie. *“Mitologia istorică își are, în ultimă instanță, rădăcinile în căutarea legitimității de către conducătorii statului român în secolele al XIX-lea și al XX-lea”*. Fischer-Galați semnalează, de asemenea, două aspecte distinctive ale acestei familii de mituri așa cum au fost ele clonate în laboratorul cultural al istoricilor romantici români: există un aspect exterior (menit să justifice drepturile istorice românești de posesiune asupra Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei, a întregului Banat și a Dobrogei) și un aspect intern (consacrat argumentării utilizate de politicile curente în termenii așa-numitelor “tradiții naționale și revoluționare” ale națiunii române). Drepturile istorice românești vin din străbuni - oricare ar fi fost aceștia: tracii, dacii, romanii, daco-romanii (sau proto-românii). Atîta vreme cît aceștia au stăpînit teritorii care mai tîrziu s-au dovedit a fi locuite de români, atunci granițele României ar trebui să le cuprindă și pe ele. Din acest motiv neprobat a apărut România Mare, la sfîrșitul primului război mondial. De asemenea, aceasta reprezenta culmea istoriei naționale înseși, încununarea luptelor seculare împotriva vecinilor răuvoitori și totodată realizarea unei adevărate datorii istorice. Istoria românilor se configura deci ca întruchipînd eforturile românilor de a-și

menține drepturile teritoriale în confruntarea violentă cu forțele ostile interne sau externe. Și nu e nevoie să indicăm cine erau inamicii din afară.

Una din cele mai cunoscute narațiuni mitologice care aparține acestei categorii sună astfel: Românii - "Cenușăresele istoriei" - au fost împiedicați să obțină eliberarea națională, unificarea politică și dreptatea socială de vecini abili și rău intenționați care fie au încercat să-și impună autoritatea asupra lor, fie să le cucerească principatele.

Imperiul Habsburgic (incluzînd Ungaria, Austro-Ungaria), Imperiul Otoman și Rusia (fie Rusia țaristă, fie Sovietele) constituie exemplele perfecte pentru ceea ce ar putea aștepta un stat de la vecinii săi. Deoarece românii au trebuit să se confrunte cu dușmanii dimprejurul țării lor, n-au mai avut cum să-și dezvolte o cultură națională sincronă cu acelea occidentale. Lăcomia teritorială a vecinilor, care la un moment dat s-a dovedit a fi și istorică, a dus la rămînerea în urmă a culturii române, izolînd-o de cultura occidentală și obligînd-o în consecință, să se bazeze exclusiv pe valorile culturale estetice (ortodoxe). Trebuind să lupte pentru existența lor politică, românii au trebuit, în consecință, să "renunțe la cultură".

Pentru istoricii români "naționalismul" este echivalentul "conștiinței naționale". Istoria naționalismului românesc - așa cum a fost ea scrisă - a fost suspectă de la bun început. Ea a generat o mulțime de mituri istorice. Să enumerăm aici cîteva dintre cele care par să se bucure de un ecou național: pretenția că naționalismul românesc își are rădăcinile în experiența daco-romanilor, că Mihai Viteazul a demonstrat un acut spirit naționalist și totodată conștiința a ceea ce presupun drepturile istorice ale românilor asupra Transilvaniei, precum și asupra formării României Mari; că scopul realizării României Mari a fost componenta esențială a programului și aspirațiilor intelectualilor și liderilor politici români încă din primii ani ai secolului al nouăsprezecelea. Istoricii români devin de obicei patetici atunci cînd menționează în studiile lor personalitățile istorice, pentru mulți dintre aceștia trecutul României echivalînd cu o colecție de biografii eroice. Prin urmare, istoria națională poate fi imaginată ca o succesiune de istorii personale, impregnată profund de un simț acut al "conștiinței de român". Rămîne de descoperit dacă această descendență simbolică, pe care istoricii o consideră a fi o variantă scurtă a unui trecut glorios reflectă sau nu un complex al identității simbolice. Oricum, ne putem întreba care au fost rațiunile de a

alege voievozi români medievali sau conducători politici și sociali post-medievali drept eroi naționali, pe temeiul implicării lor într-o pretinsă ofensivă națională sau naționalistă împotriva tuturor vicisitudinilor. Vlad Țepeș a fost proclamat erou național, simbol al legii și ordinii, ca să nu mai vorbim de apărarea patrimoniului național împotriva “imperialismului” otoman și ungar. Ștefan cel Mare a fost zugrăvit ca apărător al drepturilor românilor împotriva expansionismului otoman și polonez. Tudor Vladimirescu a devenit în ultima vreme conducătorul unei revoluții românești, deopotrivă precedentă și contemporană revoluției grecești. Figuri pașoptiste de marcă (Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti) au fost catalogate drept persoane obsedate de realizarea unificării naționale a românilor într-un stat independent.

Așadar, nu pot decît să susțin afirmația profesorului Dennis Deletant: “*Istoriografia română oficială de după 1960 consideră <<formarea statului național unitar român>> în 1919 ca fiind istoricește inevitabilă, iar etapele în realizarea sa sînt interpetate ca predeterminate*”⁸. Istoriografia română consideră formarea României Mari un proces unilateral determinist care a durat secole de-a rîndul, alimentat simultan de conflictele românilor cu vecinii lor și - ca o formă de reacție inversă - de “*dezvoltarea conștiinței naționale românești*”.

Paul E. Michelson (Universitatea Indiana) a scris, în 1987, un studiu despre *Mit și realitate în dezvoltarea națională a românilor*. El a semnalat erorile metodologice care i-au făcut pe istoricii români să susțină existența unui proces determinist culminînd cu realizarea statală și națională. Se presupune că acest proces a evoluat în ultimele două secole și că are cauze deopotrivă materiale și spirituale. Punctul de vedere tradițional, sprijinit de mulți cercetători care studiază istoria României, asupra trăsăturilor statului național român ia forma definiției rankeene - statul reprezintă vehicolul esențial în generarea schimbărilor istorice - dar, ca să preluăm termenii lui Michelson - aceasta ar însemna că primatul statului “*pune carul înaintea boilor*” - cîtă vreme înainte de 1866 n-a existat un stat român ca atare, deci pentru mai mult de jumătate din intervalul supus dezbaterii. În afară de aceasta, succesul realizării statului național român ar trebui atribuit totuși unor persoane individuale și acțiunilor lor de mare anvergură, anumitor forțe politice și împrejurărilor particulare. Acești factori au făcut posibilă crearea României, și nu invers.

Dincolo de asta, una dintre interpretările precumpănitoare asupra dezvoltării românești naționale este aceea că *“dezvoltarea românească este o parte a dinamicii continue spre realizarea unității național-statale”*. Afirmarea unei *“dinamici continue”* nu este decât un soi de metafizică pretinsă a fonda o investigație istorică. Dar natura transistorică a argumentului teleologic în evoluția românilor nu poate nicicum constitui o explicație științifică minuțioasă.

O altă obsesie persistentă a istoricilor români atinge așa-numitul *“proces al renașterii naționale și/sau al deșteptării naționale”* ce poate fi inclus - conform observațiilor lui P. Michelson și D. Deletant, care preiau taxonomia miturilor operată de Mircea Eliade - în categoria miturilor renașterii. Precedînd secolul resuscitării naționale, veacul al optsprezecelea a fost definit drept o eră a decrepitudinii și a unui declin continuu. Destul de interesant este faptul că secolul al XVIII-lea românesc n-a intrat niciodată în topul celor patru *“epoci de aur”* pe care Ceaușescu le identificase ca fiind constituente ale modernității românești: 1859-1866 (domnia principelui Alexandru Ioan Cuza), 1881-1916 (regatul României sub Carol I), perioada interbelică (1918-1939) și, desigur, era comunistă.

“Renașterea/renașterea națională” e probabil percepută într-o strînsă relație cu revoluțiile naționale. Încă de cînd politicienii și istoricii români romantici și postromantici au început să afirme că revoluțiile de la 1848 au deschis un nou drum dezvoltării românești naționale, despărțindu-se astfel de un trecut incomod, istoriografia românească a manifestat o tendință crescîndă de a interpreta istoria modernă drept un lanț neîntrerupt de revoluții, fie ele politice, sociale sau economice⁹. Cînd căutarea originilor legitimității istorice a devenit un demers *“la modă”* și justificabil ideologic, istoricii au început să adune probe pentru implicarea socialistă și revoluționară a maselor. Pentru aceasta a fost suficient să se bazeze pe viziunea romantică asupra istoriei și s-o aducă puțin din condei; conform acestei viziuni, modernizarea, formarea statală și altele au fost făcute posibile de către revoluțiile succesive (1848, 1859, 1966, 1918). Istoria României moderne s-a configurat astfel ca profund fragmentată, cursul natural al evenimentelor fiind spulberat de schimbări neașteptate, profunde, care au afectat deopotrivă structurile sociale și mentalitățile colective. În locul unei percepții a trecutului așa cum a fost aceasta de fapt, rar întrerupt fiind de răscoale, istoricii comuniști au inventat un trecut revoluționar profund și constant incongruent cu tradiția

istorică. Nu conta dacă explicația deterministă oferită evenimentelor istorice ale României moderne, care apelează la simpla continuitate istorică, se plia sau nu pe ideea istoriei văzute ca o serie de revoluții. Cu timpul această perspectivă asupra trecutului s-a limpezit întrucâtva, luând forma înțelegerii bipolare a istoriei. Ceaușescu însuși a numit-o "abordarea dialectică a istoriei României". Potrivit acesteia, elementul de continuitate îl constituia însăși conștiința revoluționară.

Nu mă voi opri asupra fundamentării ontologice a așa-numitei "conștiințe/conștiințe revoluționare". Acțiunea sa e încă și mai greu de ilustrat, câtă vreme românii niciodată n-au părut a fi revoluționari prin natura lor (dacă au fost vreodată). "*Contribuția românilor la tradiția revoluționară est-europeană e extrem de redusă*" - afirma Fischer-Galați. Prin definiție, revoluțiile naționale ar fi trebuit să cuprindă întreaga națiune română: țărani, muncitori, intelectuali, clasa de mijloc și reprezentanți ai Bisericii ortodoxe deopotrivă. Documentele epocii demonstrează însă cât este de falsă această imagine. Țărănimea română - de unde se afirmă că ar fi pornit revoluțiile - n-a susținut în general nici una dintre revoluții, nici pe cea de la 1848 și nici pe cele care i-au urmat. Naționalismul său (aderarea la dezideratele naționale stabilite de lideri precum Bălcescu sau Rosetti) ținea de calitatea relațiilor dintre țărani și moșieri (sau arendași) și dintre țărani și străinii care se bucurau de avantaje economice și sociale. Referindu-se la implicarea fluctuantă a țăranilor în edificarea cauzei naționale, Fischer-Galați afirma că aceștia "arareori susțineau ceva", nu aveau deci o opțiune clară. Identificarea propriilor lor aspirații socio-economice cu demersurile politice ale celor care-i conduceau este istoricește greu de probat. Dimpotrivă chiar, țăranii au privit aceste aspecte și modernizarea în special cu ostilitate crescândă, modernizarea vizînd, de fapt, îmbunătățirea nivelului de trai pe seama eforturilor lor. Și același lucru se poate afirma în ceea ce-i privește pe muncitori. Mișcările de protest ale clasei muncitoare au fost în marea lor majoritate apolitice și au luat cel mai frecvent forma sindicatelor, nu a partidelor politice. În cele câteva momente cînd organizațiile muncitorești au demonstrat o atitudine politică explicită, caracterul lor cu greu putea fi calificat drept militant, revoluționar sau naționalist. O serie de muncitori s-au înscris în Partidul Social-Democrat la începutul acestui secol și înainte de începerea primului război mondial. Mai mult chiar, un număr neobișnuit de mare de muncitori au fost înregistrați în perioada interbelică

aderînd la diferite partide de dreapta, precum Liga Apărării Naționale Creștine (LANC) sau Garda de Fier. În afara studenților și a celor din clasa de mijloc, în Garda de Fier s-au înscris mai ales muncitori, pledînd pentru anticomunismul xenofob, ca o expresie specifică a patriotismului românesc. Așadar, am putea fi îndreptățiți să afirmăm că nu există situații care să ateste o atitudine politică a muncitorilor români foarte precis conturată sau o “mișcare a clasei muncitoare”. Existența istorică a muncitorilor nu poate fi identificată ca apărînd cu mult înainte de ultima decadă a secolului al nouăsprezecelea; la mijlocul secolului numărul lor era extrem de mic. Deci nu li se poate atribui un rol politic în revoluțiile de la 1848. Și cu cît se cercetează mai atent statutul social al participanților la revoluțiile din secolul al nouăsprezecelea, cu atît se dovedește mai inexistentă participarea națională.

Am menționat deja rațiunile pentru care regimul comunist a creat o istorie mitică a românilor. Tărănimea, muncitorimea sau intelectualii români au fost rareori sensibili la comunism. Atitudinea lor nu s-a schimbat semnificativ după ce Partidul Comunist a ajuns la putere, în 1947 - fapt demonstrat de istoria represiunii comuniste. Rezistența românească împotriva regimului comunist a dat naștere celui mai lung conflict armat în blocul răsăritean între 1945 și 1964. Un mare număr de oameni s-au împotrivit Securității și represiunii militare. Și au plătit cu propriile lor vieți. Faptele atestă că rezistența anticomunistă a devenit subiectul major în formarea unui fundal istoric corespunzător pentru Partidul Comunist. Pentru a depăși un prezent greu de suportat, ideologii comuniști au căutat aliați în trecut, permițîndu-i astfel regimului să-și aproprieze descendența din istoria românilor. Istoria românilor a devenit astfel preistoria Partidului Comunist Român.

În efortul lor de a obține adeziunea populară pentru “transformarea socialistă a României” iar mai tîrziu pentru “dezvoltarea multilaterală a societății socialiste în România” și pentru supraviețuirea politică în fața pericolului sovietic crescînd. Gheorghe Gheorghiu-Dej și, cu precădere Nicolae Ceaușescu au căutat să se identifice în ipostaza lor de conducători, cu figuri proeminente ale trecutului nostru, cu “eroii săi naționali” care, vorba vine, au întruchipat dreptatea socială și au apărat patrimoniul românesc de forțele străine ostile. Aceștia s-au autointitulat, recurgînd la o formulă cel puțin ciudată, “moștenitori ai domnitorilor patrioți”. S-a modificat, prin urmare, chiar cu semnificația evenimentelor

trecute tocmai pentru a susține, explica și justifica realitatea comunistă contemporană. Atunci când “relațiile politice prietenești cu Uniunea Sovietică” au fost înlocuite de “comunismul național” (începînd din 1964), justificarea istorică a regimului comunist a devenit principalul obiectiv al istoriografiei românești oficiale. Acestui proces i se alătură o dură epurare ideologică, ale cărei efecte se pot ușor detecta în generații întregi care au studiat manualele de istorie comunistă. “Conducătorul era perceput ca și întruchiparea statului național” (Dennis Deletant), prin urmare Partidul Comunist Român și liderii săi și-au asumat rolul de executori ai moștenirii și ai idealurilor pe care națiunea română se presupunea că le are. Astfel, trecutul a fost adaptat necesităților ideologice contemporane, iar mai tîrziu capriciilor politice ale mai-marilor comuniști. Singurii savanți în măsură să răspundă cerințelor partidului comunist au fost istoricii care păreau dispuși și - cel puțin unii dintre ei - nerăbdători să purceadă la o interpretare nouă și relevantă ideologic a trecutului, în sfera discursului despre națiune și posibilele sale rădăcini, în acest fel reproducînd, prin timp, ideologia națională¹⁰.

Cauzele supraviețuirii miturilor istorice pot constitui o pistă în aflarea unui răspuns convenabil la întrebarea conținută în titlul articolului nostru. O privire atentă a celor mai importante dintre ele poate de asemenea oferi o perspectivă pertinentă asupra mentalităților identitare ale românilor. În acest sens, Paul Michelson identifica următoarele aspecte relevante:

1. *Precaritatea existenței statale românești*, care este în afara oricărui dubiu, datorită faptului că pe parcursul secolelor al nouăsprezecelea și al douăzecilea românii au fost înconjurați de forțe potențial ostile. Acest “destin” - așa cum le place unor istorici contemporani să-l denumească - a alimentat apariția unui simț acut al nesiguranței politice și culturale al cărui rezultat este ceea ce în ziua de azi echivalează cu “complexul național al identității”. Dezbaterile recente, centrate asupra întrebării “Sîntem noi, românii, europeni sau nu?” tind să dizolve o asemenea interogație într-una retorică. În încercarea de a ajunge la răspunsuri valide pe marginea acestei identități chestionate, foarte mulți savanți istorici au stîrnit o adevărată dispută intelectuală complexă.

2. *Relativ târzia pătrundere a culturii și a dezvoltării globale a țării în fluxul modernizării europene* și, în consecință, în tiparele de cunoaștere comună și în memoria socială ale poporului Europei, pe măsură ce savanții români postromantici au recunoscut că există o diferență esențială în privința standardelor culturale între România și cele mai însemnate state apusene, au început să-și dea seama, de asemenea, de efectele pe care un asemenea decalaj l-ar putea avea asupra imaginii românilor în Europa. Optica generalizată conform căreia cultura română ar trebui să ajungă din urmă cultura occidentală a acutizat sentimentul de nesiguranță, oricum accentuat. Complexului legitimității politice i s-a adăugat în acest fel complexul secundar al legitimităților culturale.

3. *Extrema intelectualizare a politicii românești se corelează îndeaproape cu fenomenele menționate anterior.* Procesul de modernizare culturală a creat niște distorsiuni care i-au făcut pe intelectuali să considere influența culturală apuseană sau adaptarea la standardele culturale ale Occidentului fie ca periclitând așa-numita "esență spirituală națională", fie ca fiind extrem de necesară culturii românești, considerată ca neeuropeană. Foarte curînd după ce cultura română a devenit ținta criticilor ei veroși, disputa a trecut de pe teritoriul conceptelor pe acela al politicii și astfel, în cei o sută și ceva mai bine de ani de viață parlamentară, discuțiile politice s-au purtat în termenii direcțiilor culturale majore.

4. *Implicarea politică a intelectualilor români.* Dacă a fost să includă un argument decisiv în dizertațiile lor, intelectualii au invocat, de fiecare dată, istoria, ceea ce, după 1848 a devenit o armă retorică și chiar un stereotip de conduită. Iar polemicile și stereotipurile de conduită n-ar fi putut fi realizate decît recurgînd la miturile istorice tocmai pentru a întări argumentele. Un asemenea simptom a fost mai tîrziu accentuat de variile tipuri de naționalism (înregistrat în perioada interbelică, dar prezent deopotrivă și în era comunistă).

În mod evident, șocul cultural generat de modernizarea și intelectualizarea incompletă și rapidă a politicii românești își păstrează poziția printre subiectele culturale fierbinți. Cât despre cele petrecute după

1948, regimul comunist a reluat politizarea temeinică a istoriei și a istoriografiei naționale, ceea ce a dus, pînă la urmă, la o versiune a trecutului aproape total diferită. Citind formularea profesorului Dennis Deletant, "*manipularea trecutului operată de comuniști a devenit atît de stridentă în ceea ce se consideră ca reprezentînd istoriografia românească, încît tinerii români se află în pericolul de a rămîne complet ignoranți în privința fundamentului istoric al identității lor naționale*". Nimic nu a dispărut din ceea ce a făcut ca miturile românești să supraviețuiască - consideră Paul Michelson - ci, dimpotrivă, numărul lor a crescut tocmai datorită folosirii lor extensive în dezbaterile culturale și politice.

De aceea sînt eu înclinat să le suspectez de perenitate. Statutul actual al istoriografiei românești îmi furnizează chiar mai multe probe în a-mi menține scepticismul. Situația difiică pe care o au de înfruntat nu ar trebui să-i împiedice pe exegeți să-și asume responsabilități fundamentale în domeniul istoriografiei, ci doar să prevină răspîndirea miturilor istorice.

Așa cum a observat Frederick Kellogg în 1990¹¹, în ciuda unui tezaur bogat de istorii naționale remarcabile și atotcuprinzătoare (semnate de Nicolae Iorga sau C.C. Giurăscu, de pildă) nu s-a scris pînă acum "*un studiu capital despre români de la începuturi și pînă în prezent*". *Tratatul asupra istoriei României (1960-1964)*, datat deja, este o probă de necontestat a ceea ce reprezintă un eșec istoriografic generat de o interpretare a trecutului impregnată de un marxism inflexibil.

Însă lipsesc instrumentele de referință, indiferent de tipul lor, făcînd practic imposibilă întocmirea unui compendiu național al istoriei românești. Rămîn de realizat sau de reluat serii de colecții documentare, ediții critice moderne pe marginea izvoarelor medievale și premoderne, după cum la fel de utilă se dovedește a fi alcătuirea indexurilor pentru cărțile și articolele de specialitate publicate în ultimele decenii. Scuza invocată pentru a motiva absența acestor demersuri metodologice elementare este, invariabil, insuficiența fondurilor.

Un examen serios necesită și multitudinea aspectelor regionale și naționale ale istoriei românești moderne - sursa miturilor istorice. La fel de necesară ar fi o analiză profundă, proaspătă, a istoriei instituționale (sistemul birocratic modern, rețeaua comunicațională, sistemul bancar, structurile administrative), inclusiv variantele formale și informațiile

sociale. Ceea ce se poate consulta este relativ precar, sau, mai mult, fie învechit, fie îndoctrinat de marxism. Refundamentarea istoriei sociale moderne este și ea esențială; istoria categoriilor sociale și politice, istoria urbană și cea rurală, istoria centrelor și marginilor sociale, istoria demografică, toate acestea sînt direcții pe care istoricii români au nevoie să le cerceteze înainte de a proceda la întocmirea unei sinteze substanțiale. În ciuda atenției acordate istoriei țărănești și muncitorești în ultimii cincizeci de ani, rolul lor în dezvoltarea României moderne n-a fost încă dezvăluit. Și asta ori pentru că istoricii au greșit întrebările, ori - date fiind răspunsurile ideologic corecte - nu le rămînea decît să găsească întrebările. Ori, citînd formularea lui Paul Michelson, "*din pricina nevoii mult prea frecvente de a-l forța pe țăran să se supună patului procustian al analizei marxiste*".

Miturile istorice îi împiedică pe istoriografi să urmeze studii netendențioase asupra amplitudinii și a măsurii în care influențele externe s-au exercitat asupra dezvoltării moderne a României. Cît timp "*tendința istoricilor români de a-și concentra atenția mai cu seamă în direcția realizărilor remarcabile ale românilor și de a menționa străinii doar în treacăt, sau ca ameninșându-le continuitatea și unitatea etnică*" (Fr. Kellog) prevalează, nu se întrezărește nici o speranță care să ateste revigorarea studiilor istoriografice. Așadar, utile ar trebui să fie explorările naturii istoriei culturale și intelectuale românești, precum și identificarea relațiilor dintre cultură și politica modernă. Istoria socială și culturală se află într-o strînsă legătură cu studiul mentalităților colective - care pornește de la analiza așa-numitului "spirit public".

Una din formele "complexului național al identității" manifestate în domeniul istoriografiei se resimte în nevoia de a alcătui istorii naționaliste substanțiale în dauna necesarelor istorii regionale. Pentru "a scăpa de federalism", sintezele asupra Moldovei și Valahiei medievale tîrzii și moderne lipsesc din inventarul cărților. Din pricina aceluiași complex se întîrzie o evaluare exactă, detaliată a rolului jucat de minoritățile etnice și culturale în trecutul recent al principatelor române și în cadrul statului modern românesc. Pe lîngă acestea, istoricii ar trebui să fie preocupați și de alcătuirea de biografii cuprinzătoare și imparțiale ale personalităților politice și culturale din perioada medievală și modernă.

Metodele interdisciplinare de cercetare vor ajuta, așadar, cercetătorul să scoată la iveală și mai mult din rădăcinile culturale ale

miturilor istorice, oferind astfel posibilitatea înțelegerii lor exacte. De fapt, întregul corpus metodologic al cercetării istoriografice românești ar trebui supus unor modificări radicale de structură. Dacă istoricii vor rămâne la simpla expunere factuală, ignorând astfel semnificația evenimentelor și fără a acorda atenție metodologiilor și rezultatelor cercetărilor din alte științe sociale, atunci modernizarea unei istoriografii suferinde nu va rămâne decât un simplu vis pentru noi. Cercetarea transdisciplinară poate schimba într-adevăr peisajul plat și plictisitor al gândirii istorice într-o imagine vie și validă a trecutului. Reabilitarea "secolelor negre" (al șaptesprezecelea, al optsprezecelea și prima jumătate a celui de-al nouăsprezecelea) va trebui să înceapă cu abandonarea dihotomiei care a dominat istoria comparativă, înlocuind-o cu demersuri tehnice și metodologice noi. În sensul acesta merită să li se acorde o deosebită atenție definițiilor și conceptelor. "Confuzia istoriografică" - așa cum a definit Paul Michelson situația actuală a conceptelor în istoriografia românească - se datorează lipsei conexiunilor cu realizările notabile recente din domeniul filosofiei istoriei, ca și inflexibilității conceptelor rezultate dintr-un prea mare respect manifestat față de sistemul teoretic marxist.

Toate acestea nu constituie decât o parte minoră din ceea ce au de înfruntat și de susținut istoricii în lupta împotriva puterii simbolice a miturilor istorice, și în încercarea de a cerceta cu acuratețe un trecut neguros. Spun "neguros" fiindcă de la sfârșitul secolului al nouăsprezecelea încoace miturile istorice nu au creat altceva decât "neguri". Sînt, așadar, eu însumi silit să mă întreb dacă istoriografia românească va putea dizolva crusta miturilor istorice - indiferent de cît de dureros ar putea fi procesul acesta - sau dacă miturile istorice vor fi acelea care vor supraviețui modernizării în curs, procedînd ele însele la asigurarea unui viitor cultural. Și nu pot oferi întrebării din titlu decât un vag răspuns.

¹ Vezi, de exemplu, de ce "nu este surprinzător că istoricii au devenit anormal de introspectivi și autocritici" în Roy Porter, *Introducere la Mituri engleze* (editor Roy Porter), Cambridge, 1992, p.1-11.

² Andrei Pleșu, "Rigorile ideii naționale și legitimitatea universalului" în *Chipuri și măști ale tranziției*, București, 1996, p. 215-225.

³ William McNeill, *Mitistorie sau adevăr, mit, istorie și istorici*, în "The American Historical Review", 91, 1986, 1, p. 1-10.

⁴ Klaus P. Beer, *Die Interdependenz von Geschichtswissenschaft und Politik in Rumänien von 1945 bis 1980*, în "Jahrbucher für Geschichte Osteuropas", 32, 1984, II.2, p. 241-274.

⁵ Manfred Stöy, *Politik und Geschichtswissenschaft in Rumänien, 1965-1980. Die Historiographis über den Zeitr... von der Grundung der Fürstentumer Moldau und Walachei bis 1859*, în "Sudostforschungen", XLI, 1982, p. 219-259.

⁶ Stephen Fischer-Galați, *Miturile în istoria României*, în "East European Quarterly", XV, 1981, 3, p. 327-334.

⁷ Paul Michelson, *Mit și realitate în dezvoltarea națională a României*, în "International Journal of Romanian Studies", V, 1987, 2, p. 5-33.

⁸ Dennis Deletant, *Trecutul în România contemporană: câteva reflecții asupra istoriografiei românești*, în "Slovo", I, 1988, 2, pp. 78.

⁹ Un studiu remarcabil asupra istoriografiei naționaliste în secolele al XIX-lea și al XX-lea, în Al. Zub, "Istorie și mit în epoca modernă", în *Istorie și finalitate*, București, 1991, p. 36-53.

¹⁰ Pentru o analiză globală asupra rolului jucat de "intelighenția" românească, vezi Katherine Verdery, *Ideologia națională în regimul socialist. Identitate și politici culturale în România lui Ceaușescu*, Berkeley CA, 1991.

¹¹ Frederick Kellogg, *O istorie a studiilor istoriografice românești*, Bakersfield CA, 1990, p. 106 sqq.